

Tehtävä Udmurtiassa

PIRKKO-LIISA RAUHALA

Olen viimeksi kuluneiden kahdeksan vuoden aikana tehnyt sosiaalipoliittisia tutkimusmatkoja useisiin Euroopan maihin ja esimerkiksi italialaisen kollegani kanssa vaihdan arkielämää ja sosiaalisia käytäntöjä vertailevia tutkimusvierailuja vuosittain. Viiden viikon välein vietän 4–5 päivää Tartossa ja kokoon jokaisen käyntini aikana systemaattisia havaintoja kaupungista ja Viron yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, jota tarkkailen tiedotusvälineiden, arkielämän järjestelyjen ja virolaisten kollegojen kanssa käymieni keskustelujen perusteella sekä seuraamalla virolaista yhteiskuntatutkimusta (ks. Rauhala 2002 & 2003).

Tulevina vuosina tutkimusmatkani suuntautuvat Udmurtiaan, jonne Helsingin yliopiston sosiaalipoliittikan laitos yhdessä Manchesterin Metropolitani-yliopiston ja Udmurtian valtionyliopiston kanssa perustaa sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön tutkimuslaitoksen. Hanketta voi pitää ainutlaatuisena suomalaisen akateemisen sosiaalipoliittikan historiassa.

Tulen raportoimaan suomalaiselle yhteiskuntapolitiikasta kiinnostuneelle yleisölle sekä matkoistani ja udmurtialaisten vierailuista Suomeen että itse tutkimuslaitoksen perustamisesta ja sen toiminnasta (tutkimuslaitos-hankkeen kuvaus ohessa erillisenä liitteenä). Tämä kirjoitus aloittaa kyseisen sarjan.¹ Esittelen seuraavassa sosiaalipoliittisen matkailijan silmin näkymää nyky-Venäjälle, sen yhteen pieneen kolkkaan ja samalla yhden suomalais-ugrilaisen kansan elämäntilanteeseen.

Sosiaalipoliittisesta tutkimusmatkailusta

Iittiläinen Pietarin tiedeakatemian tutkija And-

¹Kiitän päätoimittaja Matti Virtasta kyseisestä ideasta ja tämän kirjoituksen asiantuntevasta kommentoinnista sekä suuresta editointiavusta.

reas Johan Sjögren alkoi 1820-luvulla tutkia Venäjällä suomalais-ugrilaisia kieliä, joihin udmurtikin kuuluu. Pari vuosikymmentä myöhemmin Matias Castrén ulotti tutkimuksensa samojedikieliä puhuvien kansojen asuinsijoille saakka. (Laakso 1999, 35). Castrén loi perustan kansallisille tieteille, joita kansallinen liike sovelsi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa suomalaisen identiteetin muodostamiseksi. Siinä tärkeänä osana oli lisätä tietoisuutta siitä, että olemme oma kokonaisuutemme suomalais-ugrialaisten kansojen perheessä, jonka jäsenillä on sankarillisia perinteitä, suurta runoutta ja muuta omaperäistä kansankulttuuria.² Suomalais-ugrialaisten kansojen ja kielten tutkiminen Venäjällä oli etsiytymistä alkukotiin ja juurille, kadonneen menneisyyden tavoittelemista ja uusin tieteellisin menetelmin rakennettuja tarinoita siitä.

Kansallinen identiteetti tarvitsi tuekseen historiallisen yhteisyyden kokemuksen, jota ei suomalaisten kuten ei muidenkaan pienten kansojen keskuudessa ole voitu luoda pitkällä (kirjoitetulla) historialla tai suuren alueen ja kansan perusteella. Kansallisvaltion muodostamisprosessiin kuului erottautuminen muista kulttuureista omalla, tarvittaessa laajempaan kansojen kokonaisuuteen sitoutuvalla historialla ja omilla yhteyksillä, jotka saattoivat olla maantieteellisesti kaukana. Glo-

²Maallikko saa hyvän ja mielenkiintoisen käsityksen suomalais-ugrialaisten kielten ja kansanrunouden keskeisistä piirteistä massiivisesta teoksesta *The Great Bear* (Honko & al. 1993). Näytteitä suomen etäsukukielistä udmurtti mukaan lukien voi lukea Juha Janhusen (1985) toimittamasta kokoelmasta. Mikko Korhosen, Seppo Suhosen ja Pertti Virtarannan (1983) teos *suomalais-ugrilaisiin kansoihin ja kielisiin kohdistetusta tutkimuksesta on alansa nykyklassikko*. Edelleen jatkuvasta ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen uudelleen virinneestä kiinnostuksesta Venäjällä asuvia kielisukukansoja ja heidän perinteitään kohtaan saa tietoa esimerkiksi Kaljo Pöllun (1999) tutkimusmatkakirjasta ja Pekka Hakamiehen (1998) kokoamasta antologiasta.

baalin tietoisuuden muodostaminen ei kyseisestä katsannosta ole uusi ilmiö, vaan sitä tarvittiin nykyaikaisen kansallisvaltionkin muodostamisvaiheessa. Matkaa Suomesta Uralille ja sen taakse oli 1800-luvulla – kuten on nykyäänkin – sen verran, että sinne hakeutuva perustellusti toimii globaalilla kehällä.

Nyt 2000-luvun alussa kansallisvaltion idea on kyseenalaistamisen tilassa, eikä se ole enää ainoa periaate, jonka mukaan alueet ja kansat erottuvat toisistaan tai tavoittelevat yhteyksiä. Euroopan unioni uudentyypisenä valtioiden liittoutumana etsii paitsi taloudellisia myös sosiaalisia globaaleja yhteyksiä, joissa yhteistä tietoisuutta rakennetaan kansalaisyhteiskunnan käsitteen avulla. Itä-Euroopan murros on keskeisellä tavalla virittänyt modernin ”yhteisen sosiaalisen” rakentamista kansalaisyhteiskuntien vuoropuheluna.³ Niiden tueksi tarvitaan vertailevaa tietoa elinoloista ja kommunikoimista niistä: millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä on havaittavissa ja mitä haasteita niistä nousee vuoropuhelulle.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kansalliseen liikkeeseen sitoutuneet tutkimusmatkailijat yrittivät suomalais-ugrilaisuutta tutkimalla jäsentää kuvaa *omasta* kulttuuristaan ja sen mukaisesta (kansallisesta) identiteetistä. Nykyajan sosiaalipoliittiset tutkimusmatkailijat ovat metodologisessa mielessä samalla asialla, sillä tarkoituksena on oppia katsomaan *omaa* yhteiskuntaa ja sen dynamiikkaa kauempaa vertailemalla ja arvioimalla sosiaalisia suhteita ja elinoloja eri maissa.

1800- ja 1900-luvun kansa- ja kielitieteellisten sekä kansanrunouden tutkimusmatkojen tekijät olivat kiinnostuneita kansan arkielämästä, siihen

nivoutuvasta aineellisesta ja henkisestä tapakulttuurista sekä juhla- ja riittikulttuurista suhteutettuna kulttuuriperinteisiin ja niiden luomiin merkitysrakenteisiin. Näin on ymmärtääkseni edelleenkin (esim. Hakamies 1998). Sosiaalipoliittinen tutkimusmatkailija on kiinnostunut arkielämästä ja sosiaalisista oloista suhteutettuna poliittisiin, taloudellisiin ja muihin yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja toimintajärjestelmiin. Havainnot valitsevista elinoloista ja sosiaalisista toiminnoista ovat sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön kannalta tärkeää tietoa, jota tutkimusmatkalla voi hankkia.⁴

Sosiaalipoliittinen tutkimusmatkailija joutuu tekemään runsaasti matkavalmisteluja, joita Internet nykyään oleellisesti helpottaa. Kohdemaan sosiaali-, terveys- ja työministeriöiden tilastot ovat yksi varustus, jonka tutkimusmatkailija tarvitsee. Koulutusjärjestelmien, työmarkkinoiden, sosiaaliturvan ja sosiaalipalveluiden perusrakenteet ja pääpiirteet antavat perustan ymmärtää ja havainnoida perherakenteita ja arkielämän sujumisen edellytyksiä. Myös tieto siitä, millaisia ilmiöitä kyseiset ministeriöt eri maissa ylipäänsä tilastoivat, on usein yllättävää ja kertoo, mitä yhteis-

⁴Johanna Laakso (1999, 35) tiivistää kuvauksen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Venäjällä suomalais-ugrilaisia tutkineiden matkailijoiden kertomuksista: ”Tuohon aikaan matkailu totisesti avasi: kielentutkimme palelivat, tappoivat tätä, selvittelivät juopuneiden kielimestariensa päitä, maistelivat raakaa lihaa tai perin eksoottisia paikallisruokia, ihmettelivät tsaari-Venäjän byrokratian kiemuroita ja saivat kokea sekä taikauskoista epäluuloa että uskomatonta vieraanraisuuttakin.” Anna-Leena Sikala on tehnyt 1990-luvulla runsaasti tutkimusmatkoja suomalais-ugrilaiden kansojen pariin Venäjällä ja mainitsee 60-vuotissyntymäpäivähaastattelussaan Helsingin Sanomissa (31.12.2002) nostelewansa puntteja ja opettelewansa itsepuolustusta matkojaan varten: ”Joskus matkaa tehdään jokialusten tavararuumassa. Nukutaan vesimelonien ja jauhosäkkien välissä. Ennen kuljetin mukana täisampoota, mutta nykyään eivät enää mitkään ötökät häiritse mielenrauhaani.” – Udmurtiaan tekemäni matkan perusteella voin sanoa, että matkailu on säilyttänyt avartavan vaikutuksensa: monimutkaiset turvatarkastukset lentokentillä matkan aikana, henkeäsalpaavan pelottava liikennekulttuuri, kaikkialta pursuava byrokratia, ylenpalttiset illalliset ja oleminen isäntien ja emäntien herkeämättömän silmälläpidon ja hoivan alaisena lankeavat nykymatkailijan osaksi. Maaseudulla ”koko kylä” halusi kutsua luokseen ja tarjota ainakin kaksi lasillista kotitekoista valkoherukkaviiniä, oman mehiläistarhan hunajaa ja oman seinän vierustalla kasvatettuja tomaatteja. Yliopiston vierashuoneella yövyin ylellisesti omissa huoneissa, jossa oli kaikki nykyaikaiset mukavuudet, mutta sammutettua ni valot huoneissa ja vuoteissa alkoi hyönteiselämä, joka ei häirinyt mielenrauhaani, mutta näkyi ihollani.

³Kyseinen pyrkimys on konkreettisesti näkynyt mm. merkittävinä EU-rahoituksina, joilla on tuettu siirtymätalouksien sosiaalisten rakenteiden luomista. Myös Maailmanpankki ja YK:n järjestöt ovat tukeneet kansalaisyhteiskunnan rakentamisprojekteja entisissä sosialistisissa maissa. Merkittävä yksittäinen Itä-Euroopan(kin) koulutuksellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen hankkeiden rahoittaja on George Soros, jota voinee luonnehtia kokonaisten kansakuntien postsosialistiseksi kummisedäksi; hän operoi rahoineen ja projekteineen 50 maassa (www.soros.org). Maailmanlaajuista osakekauppaa ja muuta liiketoimintaa harjoittavana miljonäärinä hän esiintyy kirjoittamillaan teoksilla paradoksaalisesti myös riistokapitalistisen globalisaatiokehityksen kriittikkona. Suomessa Soros vaikuttaa henkilökohtaisesti siten, että hän on Helsingin yliopiston Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuskeskuksen Aleksanteri-instituutin neuvottelukunnan jäsen (www.helsinki.fi/aleksanteri).

kunnallisia prosesseja pidetään tilastollisen seuraamisen arvoisina.

Tilasto- ja tutkimustieto matkan kohdemaasta on tärkeää, mutta aivan yhtä oleellisenä pidän tutustumista maan ja/tai kielialueen kaunokirjallisuuteen. Esimerkiksi nyky-Venäjällä on hyötyä klassisesta kaunokirjallisuudesta: Leo Tolstoi jäsentää Venäjän yhteiskuntaa ja venäläisyyttä suuressa historiallisessa kehityksessä, Anton Tšehov kuvaa arkisia kommelluksia, ohipuhumisia ja väärinkäsityksiä ja Fedor Dostojevski vyöryttää venäläisen sielun lukijan nähtäville.⁵ Kirjailijat saavat luovan metodinsa notkeudella näkyviin sosiaalisten suhteiden erityispiirteitä, jotka havainnoitsija tunnistaa tai ainakin aistii syvärakenteena tapakulttuurissa ja kohtaamisissa ihmisten kanssa. Esimerkiksi Maimu Bergin Viron uudelleen itsenäistymisen jälkeen kirjoittamat romaanit⁶ virolaisesta elämänmenosta neuvostokaudella antoivat minulle ratkaisevan avaimen ymmärtää virolaista sosiaalisen etäisyyden säätelämisen tapaa, jonka suhteen suomalaiset ja virolaiset erottuvat toisistaan näkyvästi Helsingin ja Tallinnan välisillä laivoillakin.

Sosiaalipoliittisen tutkimusmatkailijan hankkimista taustatiedoista ja matkan aikana kootuista havainnoista nousee parhaimmillaan kertomus, jota voi pitää empiirisenä tutkimusraporttina.⁷ Sillä on rajoituksensa kuten millä tahansa muulla menetelmällä tuotetulla tutkimuksella. Kuitenkin tutkimusmatka täyttää arvioni mukaan esimerkiksi klassisen vaatimuksen tutkimuksen toistettavuudesta. Taustoitus toimii käsitteellisenä jäsennyksenä, johon konkreettiset havainnot kiinnitetään. Raportista tulee lukijaa kiinnostava, jos taustoitus ja havainnot kulkevat tekstissä toisiinsa nivoutuneina temaattisina kokonaisuuksina. Tarton yliopiston maantieteen professorina

⁵Huomasin kaunokirjallisuuden selitysvoinan ja sen antaman henkisen tuen monta kertaa matkallani Udmurtiassa. Siirtyessäni Moskovassa kansainväliseltä lentokentältä kotimaiselle Domodedovolle, jonne matka (120 km) taksilla kestää vajaat kaksi tuntia, havaitsin, että liikennettä hallitseva prinssi oli dostojevskilainen ryntäily. Jollakin selittämättömällä tavalla se kuitenkin piti liikenteen kaoottisuuden järjestyksessä. Prinssiin havaitseminen auttoi sietämään ne noin parikymmentä läheltä piti -tilannetta, jollaisista Suomessa mitä ilmeisimmin saisi asianmukaisia päiväsakkoja.

⁶Ma armastasin venelast, 1994 (Minä rakastin venäläistä, suom. Hannu Oittinen 1998) ja Ära, 1999 (Pois, suom. Hannu Oittinen 1999). Molemmat kirjat on suomeksi kustantanut Taifuuni.

1919–1923 työskennellyt Johannes Gabriel Granö käytti tutkimusmatkojensa yhtenä mottona kirgiisialaista sananlaskua ”Viisas ei ole se, joka on matkustanut paljon, vaan se, joka on havainnut paljon”. Se sopinee myös nykyaikana tapahtuvan sosiaalipoliittisen tutkimusmatkan raportoinnin ohjeeksi.

Udmurtiassa – Venäjällä ja jossain muuallakin⁸

Jouduin aloittamaan siitä, mistä niin monet suomalaiset näyttävät joutuvan: Venäjän kartalta.⁹ Saadakseni jonkinlaisen käsityksen Udmurtiasta oli tarpeen koota tietoa Venäjän viimeaikaisesta kehityksestä ja nykytilasta. Toiseksi piti selvittää Udmurtian historiaa ja asemaa Venäjän kokonaisuudessa. Kolmanneksi oli etsittävä tietoa nyky-Udmurtian poliittis-hallinnollisesta tilasta sekä monikulttuurisesta ja monietnisestä rakenteesta. Neljänneksi käynnistin udmurtialaisen kansanrunouden ja kaunokirjallisuuden jäljittämisen. Kyseisten viritysten avulla ryhdyin muodostamaan

⁷Oman käsitykseni mukaan sosiaalipoliittisen tutkimusmatkan raportointi voitaisiin hyväksyä yhtenä mahdollisuutena suorittaa sosiaalipoliittikan tai sosiaalityön pro gradu -opinnäyte.

⁸Kun esittelen tapaamisia ja vierailuja Udmurtiassa, käytän me-muotoa. Tämä johtuu siitä, että olin siellä yhdessä Malcolm Paynen ja Tony Sargeantin kanssa (ks. liite). Tutkimusmatkadokumentaationi käsittää yksityiskohtaiset muistiinpanot kaikista keskusteluista, jotka kävimme matkan aikana. Lisäksi kirjoitin joka ilta noin kahden tunnin ajan päivän aikana kasautuneita havaintoja päiväkirjaan. Aineistoa on noin 200 käsinkirjoitettua sivua, ja lisäksi on erilaisia esitteitä ja muutamia venäjän- ja udmurtinkielisiä sanomalehtiä (niiden joukossa vuodesta 1917 ilmestynyt Udmurtskaja Pravda). Tutustumiskohteista ja henkilöistä mainitsen nimeltä ne, joiden nimi on EU:n Tempus-rahoitushakemuksessa. Muut kohteet ja tapaamani henkilöt jätän anonyymeiksi, koska en kysynyt heiltä jokaiselta erikseen, voinko mainita heidän nimensä. Kaikissa tutustumiskohteissa meidän otettiin sydämellisesti vastaan ja udmurtialaiset esittelivät asioita avoimesti. He ottivat kursailemattomasti esiin sosiaaliset ongelmat, ja tapaamamme ihmiset toivoivat, että pitäisimme asian tuntijayhteyksissä esillä niitä ongelmia, joita heillä on. Tämän udmurtialainen osapuoli on ilmaissut myös EU:n Tempus-rahoitushakemuksessa, joka rahoituspäätöksen jälkeen on julkinen asiakirja (ainakin Suomessa vallitsevan julkisuusperiaatteen mukaan).

⁹Olin kuullut nuorison joskus huutelevan ”painu Udmurtiaan”, ilmeisesti synonyymina suomalaisperäisemmille ilmaisuille. Näkisin mielelläni, että sinne toivotetut pääsisivät tutustumaan tähän kiehtovaan paikkaan.

kuva maasta, joka sijaitsee vajaat tuhat kilometriä itään Moskovasta, Vjatka- ja Kama-joen rajamalla noin Viron valtion kokoisella alueella.¹⁰

Udmurtia

Maa-alueeltaan 42 100 neliökilometrin kokoinen Venäjän federaatioon kuuluva Udmurtian autonominen tasavalta¹¹ sijaitsee Baltian maiden korkeudella, vajaan tuhannen kilometrin päässä Moskovasta itään, noin 500 kilometriä länteen Ural-vuoristosta, siis lounaisen Uralin alueen metsävyöhykkeellä. Udmurtian koillisosassa virtaa kulttuurihistoriallisesti ja taloudellisesti tärkeä Kama-joki.¹² Lounaassa ja luoteessa maata rajaa Vjatka-joki. Udmurtian maantieteellistä maisemaa hallitsevat peltokukkulat, havumetsät ja mairittujen suurten jokien sivujoet mitä erilaisimpia pajuja tai kuusia kasvavine jokirantoineen. Maisemallisesti Udmurtia on luonnonkaunista seu-

---

¹⁰Lähteinäni ovat mm. Payne 2001; Udmurtija 1990; Bartens 1994; Lallukka 1998; Siikala 1998; Vladykina 1998; Vladykin 1998; Kel'makov & Hännikäinen 1999; Domokos 1983; Kivinen 1998; Sänkiaho 2002; www.suri.ee; www.udmrt.ru; www.udm.ru. En tekstini kaikissa yksityiskohdissa yksilöi jokaista lähdeä, koska olen tehnyt niistä synteesejä. Lukija voi ottaa minuun yhteyttä, mikäli haluaa tarkan viitteen johonkin esittelemääni seikkaan.

¹¹Venäjän federaatiossa on 89 valtiota, joiden itsenäisyyden aste vaihtelee maantieteellisestä tuotannollistaloudelliseen. Vladimir Putinin kaudella Venäjä on jaettu seitsemään suuralueeseen, joita johtaa presidentin nimittämä kuvernööri (Sänkiaho 2002, 12). Udmurtiassa saamieni tietojen perusteella maalla on suhteellisen paljon omaa määräämisvaltaa, mikä näkyy mm. siinä, että Udmurtialla on kauppa-suhteet noin 70 maahan. Toisaalta kaikissa keskusteluissa, koskivatpa ne mitä tahansa yhteiskuntaelämän aluetta, udmurtialaiset toivat esiin Venäjän keskusvallan suurta valtaa, joka ilmenee paikallisten voimavarojen virtaamisena Moskovaan ja sieltä tulevana ukaasitulvana, johon ei liity resursseja.

¹²Udmurtian ulkoministeri Viktor Vikulov avasi keskustelumme viitsikkäästi ottamalla esiin, että venäläisten tutkijoiden keskuudessa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, virtaako Kama Volgaan vai päinvastoin. Kama-joki on Volgaa suurempi vesivolyymiltaan. Venäläisessä ja udmurttikulttuurissa joki on tärkeä luonnon elementti, johon liittyvillä metaforilla kuvataan esimerkiksi mielentiloja. Matkan aikana näin Kama-joen useammasta kohdasta, ja paikoinhan joki on, kuten kartaltakin näkee, niin leveä, että sen toinen ranta vain siintää katsojan silmään. Rantatöyryt ovat jyrkkiä ja korkeita, usein tiheän kuusikon peittämiä. Yhden keran minulla oli tilaisuus kahlata Kama-joen vihertävässä rantavedessä. – Yhdessä kärsivän ihmisen sielun tilaa tavoittelevassa udmurttien kansanrunossa Kama-jokea kuvataan seuraavasti (Bartens 1994, 55): "Niin jyrkkä on Kaman ranta/ kuin kaivon seinämä./ Minne olinkaan yksin matkalla,/ kuin hanhi putosin lennosta."

tua,¹³ jossa on vallitsevana ilmastotyypinä mannerilmasto noin kuusi kuukautta kestävine ankarine talvineen. Kesä on valoisa ja voi olla myös hyvin lämmin, jopa helteinen kolmen kuukauden ajan.

Hallinnollisesti Udmurtia jakautuu 25 alueeseen, jotka vastaavat Suomen maakuntia. Maassa on viisi (teollisuus)kaupunkia: Iževsk (pääkaupunki, vajaat 700 000 asukasta), Votkinsk, Glazov, Možga ja Sarapul. Maassa asuu 1,6 miljoonaa asukasta, jotka puhuvat kaikkiaan seitsemääkymmentä eri kieltä. Valtakielet ovat venäjä (n. 65 %), udmurtti (31 %) ja tataari (7 %). Maan väestöstä lähes puolet asuu pääkaupungissa Iževskissä.¹⁴ Kaupunkia alettiin rakentaa vuonna 1760. Se sijaitsee seitsemällä kukkulalla Iž-joen molemmin puolin ja on nykyaikainen, vilkas metropoli, joka on lounaisen Uralin alueen tärkeimpiä keskuksia. Kaupungin keskustassa on useita teollisuuslaitoksia.

Iževskin arkkitehtonisia erikoisuuksia ovat mm. kunnostetut ortodoksiset kirkot, joista kuin jalokivenä välkehtii äskettäin restauroitu Aleksanteri Nevskin katedraali. Kaupungissa on klassisia ja art nouveau -tyylisiä rakennuksia 1800-luvun lopulta sekä omaperäistä avantgardistista arkkitehtuuria 1910- ja 1920-luvulta. Viimeksi mainittua edustaa Udmurtian valtionyliopiston päärakennus, jonka sisääntuloaulassa sijaitsevat tieteen historiaa kuvaavat siniharmaat freskot jäävät näkijänsä mieleen. 1960-luvun jälkeinen neuvostorakkitehtuuri on jättänyt voimakkaan jälkensä Iževskin kaupunkikuvaan. Leveät avenuet ja pitkä rantabulevardi tuovat (kesällä) mieleen eteläeurooppalaisen kaupungin.

Udmurtian kirjoitettu historia sitoutuu Venäjän vallan laajenemiseen. 1500-luvun toisella puoliskolla Udmurtiasta tuli Venäjän suuriruhtinaskunta, ja 1700-luvulla alueelta löydettiin rautavarat, joita ryhdyttiin hyödyntämään raskaassa metalliteollisuudessa. Alueella on rakennettu ase-

---

¹³Valokuvateos "Udmurtija" (1990) antaa edustavan käsityksen maan luonnon-, kulttuuri- ja rakennetuista maisemista.

¹⁴Neuvostoliiton aikana kaupungille ehdittiin antaa lyhyeksi ajaksi (1985–1987) nimeksi Ustinov, marsalkka ja puolustusministeri Dmitri Ustinovin (1908–1984) mukaan. Kylmän sodan aikana Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välillä solmittua SALT II -sopimusta (Strategic Arms Limitation Treaty, 1979) neuvoteltiin Ustinovin kesähuvilalla Udmurtiassa lähellä aseeteollisuudesta tunnettua Votkinskin kaupunkia.

ta, laivojen ankkureita, autoja, moottoripyöriä ja 1940-luvulta alkaen elektroniikkaa, kuten sairaalalaitteistoja, radioita, puhelimia, ja nykyään tuotetaan myös kännyköitä. Neuvostoliiton kaudella Udmurtiassa on valmistettu kemiallisia aseita ja (pitkänmatkan) ohjuksia, joita nyt kansainvälisten sopimusten nojalla hävitetään. Ulkoministeri Viktor Vikulov mainitsi, että Udmurtian suuria haasteita on ollut löytää aseellisuutta korvaavaa tuotantoa, mutta yhä edelleen aseiden tuotanto on talouden kannalta välttämätön (vaikka epäeettistä, lisäsi ministeri). Coca-colaan ja Marlboroan vertautuvasti nimensä globaaliksi brändiksi on saanut Mihail Kalasnikov (s. 1919)¹⁵, kuuluisin udmurtialainen. Kehitysmaissa monet lapset eivät osaa lukea eivätkä tiedä valtionsa päämiehen ni-

---

¹⁵Edelleen hyvässä kunnossa oleva 83-vuotias Kalasnikov piti elokuussa 2002 Berliinissä eurooppalaisessa päivälehdissä laajasti julkisuutta saaneen näyttelyn ja esitelmäsarjan kehittämistään aseista. Udmurtiassa hänestä puhutaan vieraidenkin läsnä ollessa tuttavallisesti Mihail Timofejevitsina. Hänen nimeään kantava vodka on Udmurtian moderni kansallisjuoma, jota olisi ollut tarjolla joka ilta pullokaupalla, vaikka nyt hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa oleva nuorempi polvi näytti käyttävän vähän, jos lainkaan alkoholia. Udmurttien perinneviina on kumyska, jonka raaka-aineet jäivät minulta selvittämättä; maun perusteella se saattaisi olla kuusenkerkkätisle. – Toinen kuuluisa udmurtialainen on suomalaisille hiihtoihmisille tuttu Galina Kulakova (s. 1942), jonka kotona Iževskissa vierailimme. Hänellä oli seinällään kuudet olympiavoittosukset, joista kolmet olivat suomalaiset Järviset. Säveltäjä Pjotr Tsaikovski syntyi vuonna 1840 Votkinskissa, jossa hänen isänsä oli Udmurtian alueen sotateollisuuden johtajana.

¹⁶Unescolla ja Unicefilla on eräiden kansalaisjärjestöjen kanssa yhteinen maailmanlaajuinen toimintaohjelma, jolla pyritään estämään lasten värväminen sotilaksi; kyseisen ohjelman kotisivuilla on kuvia aseita kantavista lapsista (www.ginie.org/ginie-crisislink/childsoldiers/).

Helsingin Sanomat kertoi 30.9.2002 kulttuurisivullaan otsikolla "Taide kasvaa kiväärin piipusta. Mosambikin sisällissodan jälkeen vanhoista Kalashnikoveista tuli taiteilijoiden materiaalia" mosambikilaisesta Nucleo de Arte -taiteilijaryhmästä, joka takoo aseita taiteeksi: "Aseiden takominen taiteeksi on ollut Nucleo de Arten jäseniltä nappiin mennyt idea. Kalashnikovmuunnelmia on tehty kuutisen vuotta, ja se on avannut ovet ulkomaisiin gallerioihin." Ryhmä on pitänyt näyttelyitä Kanadassa, Hollannissa ja Englannissa ja uutisen mukaan suunnittelee parhaillaan näyttelyä New Yorkiin. Lisäksi kerrotaan, että teokset ovat menneet hyvin kaupaksi ja että esimerkiksi Englannissa oli myyty koko näyttely. – Minulle oli uutta kuulla automaattiasoiden taiteellisesta uusiokäytöstä. Sivuseikkana pistin merkille, että Helsingin Sanomat käyttää venäläisten sanojen translitteroinnissa englannin kielen järjestelmää, vaikka suomessa on siihen englantilaisia täsmällisemmät kirjainmerkit.

meä, mutta osaavat käyttää automaattiasetta, joka globaalisti leviävissä uutiskuvissa usein on Kalasnikov.¹⁶

Udmurtian alueella on merkittäviä öljyesiintymiä,¹⁷ runsaasti metsää ja vesivoimaa. Udmurtiassa ei ole ydinvoimalaa. Neuvostokaudella tärkeästä aseellisuuden keskittymästä ja täysin suljetusta alueesta modernisoituneessa Udmurtiassa on hyvä maantieverkosto, kehittynyt jokiliikenne ja hyvät tietoliikenteen perusrakenteet sekä suhteellisen hyvä asuntokanta Iževskissa ja muissa teollisuuskaupungeissa. Ei ole yllättävää, että siellä on myös monipuoliset koulutusinstituutit (mm. yliopisto,¹⁸ lääketieteellinen korkeakoulu, teknillinen korkeakoulu, opettajakoulutus). Pitkän ajan kuluessa kasautunut aineellinen vauraus näkyy Udmurtiassa, samoin väestön korkea yleinen koulutustaso. Nuorena sukupolvessa, mutta minut yllättäneesti vanhemmassakin¹⁹ on paljon dynamiikkaa, jolla he haluavat kehittää maataan.

Udmurtian valtionyliopisto kokoaajaa vajaat 30 000 opiskelijaa Venäjän federaation kolmen

---

¹⁷Maaseudulla matkustaessamme maisemassa erottui usein kirkkaanpunaisia ja -keltaisia pieniä pumppuja sisältäviä öljykenttiä, jotka minun silmiini näyttivät alkusi enemmänkin tivoleilta.

¹⁸Yliopiston rehtori Vitali Anatoljevits Žuravljev on kansainvälisestikin kuuluisa matemaattisen fysiikan tutkija. Hän esitteli meille yliopiston johdon sitoutumista tähän sosiaalipoliittiseen EU:n Tempus-hankkeeseen. Hän mainitsi, että ensimmäinen EU:n Tempus-hanke, jossa perustettiin Udmurtian yliopistoon meidän kieli-keskusta vastaava Faculty of Modern Languages for Specific Purposes, on merkinnyt yliopistolle paljon sen etsiessä kansainvälisiä yhteistyösuhteita. Hän myös toivoi, että nyt aloitettuun hankkeeseen saataisiin opiskelijavaihto-ohjelma, johon toistaiseksi ei ole rahoitusta.

¹⁹Tutkimusmatkojen yhteydessä on tapana puhua kulttuurišokeista. Niitä sain kokea Udmurtiassa, ja omat ennakkoluuloni joutuivat terveelliselle koetukselle monessa yhteydessä. Yhtenä sellaisena mainitsen vierailun Iževskin kaupungin sosiaaliasioista vastaavan apulaispormestarin virastossa. Ulkoisiin seikkoihin kiinnittynyt ensivaikutelmani oli, että nyt saavuttiin johonkin "vanhan vallan keskukseseen", jota johtaa 55-vuotias mies. Keskustelu ja saatu informaatio osoittivat, että virastossa oltiin analyttisesti perillä kaupungin sosiaalisista ongelmista ja sosiaaliturvajärjestelmän puutteista ja että niistä pääsemiseksi oli kehitetty sekä ohjelmallisia että toiminnallisia ratkaisuja, joiden implementoimisen ongelmatkin tunnistettiin. Apulaispormestari korosti, että enemmän kuin lisää teollisuutta kaupunki tarvitsee sosiaalisen järjestyksen ja toimivan sosiaalipalvelujärjestelmän. Kyseinen keskustelu toi esiin, että neuvostokaudella Iževskissa kuten kaikissa aseellisuuden keskuksissa sosiaaliturvan toimivuus ja väestön elinolot olivat parhaimmat. Niitä silloin kehittäneet ihmiset ovat uudessakin tilanteessa valmiita toimimaan sosiaalisen turvan järjestämiseksi.

tasavallan alueelta. Iževskissa on korkeatasoinen ooppera ja baletti, Tšaikovskin nimeä kantavat kuuluisat musiikkijuhlat sekä useita teattereita ja muita kulttuurilaitoksia. Yliopiston opettajien ja tutkijoiden sekä kentällä työskentelevien asian-
tuntijoiden kanssa käytyjen keskustelujen perusteella minulle muodostui vaikutelma, että Udmurtiassa on yhtenä kulttuurisena infrastruktuurina tieteellisen tiedon hankkimiseen ja soveltamiseen myönteinen ilmapiiri, mikä näkyy myös sosiaalisissa asioissa.

Udmurtian kieli ja kansankulttuuri

Udmurtian tasavalta kantaa nimessään huomattavimman vähemmistönsä udmurttien²⁰ kansan ja kielen nimeä. Udmurttien kansankulttuuri on omaleimaista ja eroaa venäläisestä. Erityispiirteitä näkyy runsaasti kansanlauluperinteessä, tapakulttuurissa, rakennuskulttuurissa ja ruokakulttuurissa. Suomen kielisukulaisia udmurtteja on Venäjän alueella kaikkiaan noin 750 000 ja heistä 67 prosenttia asuu Udmurtiassa. Suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvia on maailmassa noin 25 miljoonaa, joista suurimmat ryhmät ovat unkarilaiset, suomalaiset, virolaiset, mordvalaiset ja udmurtit. (Laakso 1999.) Udmurttien fyysis-antropologinen ja havainnoitsijan silmään pistävä erikoisuus on heidän punatukkaisuutensa, jota esiintyy Udmurtiassa toiseksi eniten maailmassa irlantilaisten jälkeen (www.udm.ru/hosken). Monet tutkimusmatkailijat ovat kiinnittäneet huomiota udmurttien ulkonäköön paitsi punatukkaisuuden myös heissä havaittavan aasialaisen häivähdyksen vuoksi.

Udmurtin kirjakielestä on ensimmäiset havainnot jo 1400-luvulta, ja 1700-luvulta alkaen sitä on kirjoitettu kyrillisin aakkosin. Kieli kuuluu kantaauralilaisten tai, kuten asia voidaan myös ilmaista, suomalais-ugrilaiden kielten permiläiseen

ryhmään, johon kuuluvat udmurtin lisäksi komi (n. 250 000 puhujaa) ja komipermjakki (noin 100 000 puhujaa). (Laakso 1999; Bartens 1994.) Peruskieliopiltaan suomalais-ugrilaiset kielet ovat toistensa kaltaisia, ja samaan kieliryhmään kuuluva toisen kielen puhuja voi helposti ymmärtää kielten teoreettisen rakenteen, mikä ei kylläkään yhtään helpota kielen oppimista käytännössä, vaan viron kielestä saamani kokemuksen mukaan jopa vaikeuttaa sitä. Udmurtin kielessä on 15 sijamuotoa, ja kaikki nominit taipuvat sijoissa kuten kielissämme tapana on.

Suomalais-ugrilaisissa kielissä sanoilla ei ole kielipiillistä sukua, mitä romaanisia kieliä puhuvien eteläeurooppalaisten on vaikea ymmärtää, ja eikielitieteilijän on vaikea selittää, että sukupuoli kyllä esiintyy suomalais-ugrilaisissa kielissä sanastollisesti ja syntaktisesti. Udmurtissa verbien yhden menneen aikamuodon käyttö määrittäyty sen mukaan, miten kertoja on ollut mukana tapahtuneessa ja millainen evidenssi hänellä on siitä, tapahtuiko jokin asia vai ei ("ilmeisesti"-preteritiamuoto²¹ vaikuttaa hauskalta; Kel'makov & Hännikäinen 1999, 182). Suomen kielen kanssa yhteistä alkuperää olevia sanoja on n. 500, esimerkiksi sellaiset sanat kuin kota²², vesi, ilma, sydän, veri, veli, sisar, syksy, talvi, suvi, lumi, tuuli, tuli, käsi, voi (esim. Vladykin 1996; Kel'makov & Hännikäinen 1999, sanasto).

Udmurttien kansanperinteessä laululla on erityinen sijansa. Vielä nykyäänkin kuuluu tapoihin, että vierailulle mentäessä viedään tuliaiseksi laulu, ja hätätilassa se sanoitetaan ja sävelletään matkalla. Udmurttiemäntä tarjoilee vierailleen paitsi aterian myös juuri heille tarkoitettut laulut.

²¹Suomen kielessä voisi ehkä potentiaalilla ilmaista samaa, mutta se ei tuo esiin inhimillisesti hauskaa kertojan mukanaoloa joko huhun kuulijana tai tarinan liioittelijana. Savon murteella asia voidaan ehkä ilmaista lähimmin udmurtin sävyä vastaavasti näin: "Suatto se niim männä, vuan suatto olla mänemättäkii". Korostan, että esitän kyseisen vertauksen kokonaan maalikkona.

²²Kota-sanaa pidetään vähintään 6000 vuotta vanhana uralilaisten kielten yhteisenä sanana, jolla on tarkoitettu jonkinlaista asumusta (Bartens 1994, 74). Suomen kielessä ovat sanat kota ja koti, virossa sana kodu, joka merkitsee kotia. Udmurtin kielessä kota tarkoittaa nykyään maalaiskylien keskustassa olevaa keittokotaa, eräänlaista yhteiskeittiötä, jossa lämpimänä ja valoisana aikana voidaan valmistaa ruokaa ja ruokailla yhdessä. Eräessä maalaiskylässä kota oli katoksen alla oleva iso pöytä, ja meille kerrottiin, että lämpiminä iltoina kyläläiset tulevat sen ääreen syömään kodeissa valmistettuja ruokiaan.

²⁰Aikaisemmin heidät on nimetty votjakeiksi, mutta he itse pitävät sitä nimeä epäkorrektina. Johanna Laakso (1999, 46) kertoo nimi- ja nimikesekavuuden taustan lyhyesti näin: "Useimmat kielisukulaistemme ja sukukielemme tunnetaan kahdella nimityksellä, naapurikansojen antamalla ns. eksosnyymillä (esim. lappi, tseremissi, syrjäni, votjakki, ostjakki, jurakki) ja omalla ns. endosnyymillä (vastaavasti: saame, mari, komi, udmurtti, hanti, nenetsi). Nämä omat nimitykset otettiin Venäjällä viralliseen käyttöön Neuvostoliiton alkuaikoina, ja lännenkin fennougristeista ainakin nuorempi polvi yleensä käyttää niitä. Eksosnyymit, joita vanhemman polven fennougristit yleensä käyttivät, ovat näiden kansojen itsensä mielestä jotenkin halventavia, ja pahimmillaan ne aiheuttavat väärinkäsityksiä."

Saimme nauttia meille valmistetusta laululahjasta tutustuessamme sosiaalityön tiedekuntaan. Raija Bartens (1994) on suomentanut kokoelman udmurttien kansanrunoutta, josta käyvät ilmi Udmurtian luonnon erityislaatu ja ihmisen henkisen tilan peilaaminen sen kautta. Kansanrunoudessa ovat hätkähdyttävästi esillä myös surumieli-syys ja fatalismi. Venäjän alueella itsemurhakuolleisuus on suurinta Udmurtiassa ja erityisesti udmurttien keskuudessa (Payne 2001).²³ Nuorison itsemurhat ovat huolestuttavasti lisääntyneet koko Venäjän alueella 1990-luvulla (Borisova 1999).

Udmurtiksi on kirjoitettu runsaasti kaunokirjallisuutta, niin runoa kuin proosaakin, jota on venäjännetty ja levitetty suurina painoksina. Suuresti rakastettu runoilijainen on Ašaltši Oki (1898–1973), joka julkaisi vain yhden kokoelman vuonna 1925 ja lopetti runojen kirjoittamisen kokonaan 1930-luvulla, minkä jälkeen hän omistautui silmälääkärin työlleen. Udmurtian kansallisorunoiija on Kuzebaj Gerd (1898–1937). Hän oli paitsi runoilija myös udmurttien kansanrunouden ja kansanperinteen tutkija, joka oli yhteistyössä Suomen kansallismuseon ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran kanssa. Vielä vuonna 1993 Suomalais-Ugrilainen Seura julkaisi suomeksi Gerdin yhden kansatieteellisen tekstin. Gerd koki 1930-luvun vainojen ajan kauheimman kohtalon eli kuoli vankileirissä 1937. (Bartens 1995.) Kuzebaj Gerd on kirjoittanut udmurteista vaikuttavan runon ”Keitä nuo ovat?”, jonka Raija Bartens on suomentanut kokoelmaan Suuren Guslin kaiku (1995, 55). Runossa Gerd kuvaa alkuperäiskansan kokemaa sortoa, johon se ei muuta hyvitystä tahdo kuin ihmisarvoisen elämän.²⁴

Suomalais-ugrilaisen nykykulttuurin piirissä on laitettu merkille useiden udmurtiksi kirjoittavien naisrunoilijoiden 1980-luvulla tapahtunut esiin-nousu, jota selitetään Ašaltši Okin jättämällä vahvalla runoudella.²⁵ Raija Bartens on suomentanut heistä kuuluisimpien – myös venäjännettyjen

²³Tiedän tekeväni liian rohkean yleistyksen ns. kansanluonteen ja itsemurhakuolleisuuden välille. Elämän kokeminen tarkoituksettomaksi on kuitenkin siinä määrin läsnä kansanrunoudessa, että sitä ei voi kokonaan sivuuttaa, kun tietää Udmurtian suuren itsemurhakuolleisuuden. Runon näytteeksi Raija Bartensin (1994, 59) suomentaman runon sarjasta ”Elämän kulku”: ”Sinä olit nuori, / minä olin nuori: / miksi sinut kohtasi-kaan! / Sinä olit kaunis, / minä olin kaunis: / miksi sinua rakastinkaan! / Sinä sait kärsiä, / minä sain kärsiä: / miksi omaksesi tulinkaan! / Sinä olet vanha, / minä olen vanha: / miksi synnyimmekään maailmaan!”

– Alla Kuznetsovan ja Ljudmila Kutjanovan muutamia runoja kokoelmaan Suuren Guslin kaiku (1995). Vuonna 2002 on julkaistu edustava vi-ronnos neljän udmurtialaisen naisrunoilijan kes-keisestä tuotannosta; heidän joukossaan on kaksi edellä mainittua runoilijaa (Neli udmurditari, 2002). Kyseisen kokoelman runot tallentavat ikuista rakkauden ongelmaa, ja lukijana uskaltai-sin sanoa, hyvin nykyaikaisella naisnäkökulmai-sella tavalla tuodessaan esiin miesten ja naisten arkisten elämänpiirien erilaisuutta ja niiden väli-lä vallitsevia ristiriitoja.

Udmurtian ruokakulttuurissa yhdistyy Uralin alueen eri perinteiden piirteitä. Udmurtit kuten muutkin Keski-Venäjän kansat ovat tuottaneet hunajaa ikaikaisista ajoista alkaen (Bartens 1994, 67). Maaseudulla jokaisen talon pihassa näkyi hunajamökkejä, ja udmurttikollegat kertoivat, et-tä mehiläinen-sanalle on udmurtin kielessä noin kolmekymmentä synonyymia tai lähikäsitettä. Hunajaa tarjotaan udmurtialaisessa kodissa vie-raille suoraan kennosta.²⁶ Venäläiseen ja kan-

²⁴Udmurttikulttuurissa yhdistelmä tieteenharjoittaja-runoilija on yleinen. Suomalais-ugrialaisten kielten ja kulttuurin tutkimuksen piirissä tunnetuimpiin kuuluva Udmurtian valtionyliopiston professori Vladimir Vla-dykin (s. 1943), jonka tieteellisiin kirjoituksiin viittaaan tässä katsauksessa, on myös rakastettu nykyrunoilija. Raija Bartens on suomentanut hänen runojaan teok-seen Suuren Guslin kaiku (1995). Lainaen tähän Vla-dykinin runon ”Miksi ihmiselle on annettu sielu?” (Suuren Guslin kaiku 1995, 131): ”Ihmiselle on annettu/ pää jotakin ajatellaksensa, / silmät jotakin katsel-laksensa, / korvat jotakin kuunnellaksensa. / Ihminen on keksinyt itselleen sielunkin. / Mitä varten? Vaikaa sanoa. / Ilmeisesti ollakseen ihmisiksi. – Minulla oli ilo ohimennen tavata Vladimir Vldykin Udmurtian val-tionyliopiston kampuksella ja vaihtaa muutama sana suomeksi, sillä hän puhuu hyvin suomea kuten viroa-kin.

²⁵Myös Virossa on koko 1900-luvun ajan kukoista-nut vahva naisten kirjoittama runous, jonka innoittaji-na pidetään kansallisorunoiijaa Lydia Koidulaa ja roh-keilla sensuaalisilla runoilla 1900-luvun alkupuolella debytoinutta Marie Underia. Vuonna 1989 kuollut tart-tolainen Betti Alver on virolaisen nykyrunouden valo-voimainen edustaja, jonka runouden omaperäinen henkevyys valloittaa runouden ystävän.

²⁶Kukat, mehiläiset ja hunaja ovat keskeisiä aiheita udmurttien kansanrunoissa ja -lauluissa. Meille esiin-tynyt udmurttien kansanlauluperinteen tutkija ja lau-lutaiteilija Tatjana Skjajeva esitti pari viehättävää hu-najalaulua. Hän kertoi, että udmurttien lauluissa sanat ovat tärkeitä, laulun säveliksi riittää usein kolme tai vii-si nuottia. Vaikutelmaksi jäi sekoitus kalevalaista laulua ja itämaista pentatoniikkaa. Hanuri kuuluu udmurt-tienkin musiikkiin; oli hauskaa, kun eräessä tilanteessa sosiaalityön lehtori Sergei Smirnov tempaisi pöydällä olleen hanurin ja soitti sitä sekä lauloi udmurtiksi.

sainväliseen keittiöön levinneet pelmenit ovat alun perin udmurttien maalaisruoka; pelmen on udmurttia ja tarkoittaa korvaa. Yleisin tapa oli tuoda pelmenit tarjolle paksussa hapankerma-metsäsenikastikkeessa. Laatokkalaisessa kulttuurissa, jonka piirissä äitini on kasvanut, leivotaan vatruskoita eli mannaryynipuurolla räytettyjä piiraita, ja aivan samanlaisia tarjottiin Udmurtiassa. Kiinnostavin ruokamuisto matkalta oli kuitenkin kansankeittiön erikoisuutena tarjotut kaalikäärileet, jotka eivät aineksiltaan ja maultaan eronneet lainkaan niistä, joita suomalaisessa kotikeittiössä valmistetaan. Valkoherukka näyttää myös olevan suomalais-ugrilaisessa kulttuuripiirissä laajasti käytetty marja, jonka ainutlaatuista aromia ei pilaa marjasta valmistetun mehun tai hillon vaatimaton ulkonäkö.

Udmurttien kansanperinteeseen kuuluu luonnonuskonnon harjoittaminen, jota minulla ei ollut tilaisuus nähdä. Udmurtiaa koskevissa esiteissä ja teksteissä esitellään udmurttien uhrujuhlia ja niihin liittyviä tapoja (esim. Siikala 1998; Vladykina 1998). Kansatieteellinen tulkinta uskonnon harjoittamisesta on perusteltu, mutta yhteiskuntatieteilijälle juhlat ja niihin liittyvät riitit näyttävät enemmän kotiseutujuhilta, joissa vahvistetaan paikallista identiteettiä. Luonnonuskonto on vaikuttanut ja vaikuttaa kosmologiaan, jonka kautta nykyudmurtit jäsentävät paikkaansa ja joka tulee esiin mm. modernissa taidelystikassa (Suuren Guslin kaiku 1995; Neli udmurtitari, 2002). Vladimir Vladykin (1998) on tutkielmassaan udmurttien maailmankuvasta korostanut siihen sisältyvää sensitiivistä ja kunnioitettavaa suhtautumista luontoon ja ekologista tietoisuutta, jota on havaittu muidenkin alkuperäiskansojen luomissa ajatusmuodoissa ja arkisessa kommunikaatiossa luonnon kanssa.

Yhteiskuntapoliittiset haasteet ja sosiaaliset ongelmat

Hallitsemisjärjestelmät ja valtasuhteet Venäjällä ovat epäselvät. Poliittikan tutkimuksen kansainvälisessä kirjallisuudessa nyky-Venäjää kuvataan vaikeasti jäsennettäväksi valtasuhteiden vyyhdeksi, jossa julkinen valta on pirstaloitunut eri tasoille ja osittain kadonnut näkymättömiin (hyvän katsauksen ko. kirjallisuudesta antaa Sänkiaho 2002). Harri Melin ja Raimo Blom (2002) ovat esitelleet Karjalasta kiinnostavan empiirisen ra-

portin, jossa tulee havainnollisesti esiin keskuksen ja periferian suhteen yksi laatu.

Venäjän puoluejärjestelmä ei ole vakiintunut, eikä puolueiden ohjelmien perusteella voi sanoa, keiden intressejä ne ajavat. Kommunistisella puolueella on edelleen vahva asema ja kehittynein toimintaorganisaatio. Udmurtialaiset kollegat olivat sitä mieltä, että kommunistinen puolue on nykyään sosiaalisen markkinatalouden kannalla ja että samaa linjaa ajavat monet oikeistoliberalistisiksi luokiteltavissa olevat puolueet, joilla on kannatusta nuoremman intellektuellipolven keskuudessa. Venäläiseen intellektualismiin on aina kuulunut suora yhteiskunnallinen vaikuttaminen (Lotman 2001), ja sen havaitsin Udmurtiassakin. Yliopistoihmiset pitävät hyviä suhteita ja keskusteluyhteyksiä poliitikoihin ja yritysjohtajiin. EU:n Tempus-hankkeessamme udmurtialaisella osapuolella on Udmurtian korkeimman poliittisen johdon tuki, tämä on näkyvästi esillä myös yhteistyösopimuksessa.

Vaikka Venäjällä on muodollisesti länsimainen poliittinen demokratia, se ei toimi käytännössä. EU:n Tempus-hankeemme taustaksi tehdyn kyselytutkimuksen muotoisen tarveanalyysin (Payne 2001, 7) mukaan vain kaksi prosenttia Udmurtian väestöstä luottaa valtioon ja vain yksi prosentti julkishallinnollisiin organisaatioihin. Ehkä hieman yllättävästi uskonnollisiin yhteisöihin ei luoteta lainkaan, vaikka kirkko on saanut näkyvästi kohennettua asemaansa Venäjällä neuvostojalan jälkeen ja vaikka esimerkiksi meitä isännöineet ja emännöineet 30–40-vuotiaat yliopistoihmiset ilmoittivat liittyneensä ortodoksisen kirkkoon. Monet seikat osoittivat, että kansalaisyhteiskunta toimii omalakisesti ja joissakin asioissa sujuvasti perheiden, sukujen ja tuttavuussuhteiden tasolla. Kyseisen tarveanalyysin mukaan 34 prosenttia väestöstä luottaa ystäviin ja sukulaisiin. Individualistista ajattelutapaa ilmentää se, että runsas puolet Udmurtian väestöstä luottaa vain itseensä.

Venäjän talous ei toimi markkinatalouden periaatteilla; vuonna 2002 Venäjä sijoittui Heritage Foundationin ja The Wall Street Journalin tekemässä talouden vapauden luokituksessa viimeiseksi eli 131. sijalle (Vihalemm 2002, liitetaulukko 9). Jotkut havainnoitsijat kuvaavat, että entinen puoluenomenklatuura on muuttunut taloudelliseksi kleptokratuuraksi (Sänkiaho 2002, 14), mistä empiirisenä esimerkkinä käy se, että venäläiset uusrikkaat sijoittavat voittonsa mieluum-

min ulkomaille kuin omaan maahansa. Venäjällä ei ole myöskään toteutettu oikeusvaltion tärkeintä periaatetta eli valtion oman vallan rajoittamista. Etenkin 1990-luvun loppupuolen kehitys viittaa vallan keskittymiseen yhä enemmän presidentille (Sänkiäho 2002). On harhaanjohtavaa puhua nyky-Venäjästä vapaana ja kapitalistisena yhteiskuntana. Kriittiseksi kysymykseksi jää, haluavatko venäläiset poliittista vapautta ja kapitalistista taloutta siinä merkityksessä kuin ne Länsi-Euroopassa ymmärretään. Tuoreimman World Value Surveyn mukaan venäläiset ovat arvoiltaan maallistuneita ja joutuvat sitoutumaan arkisesta elämästä selviytymiseen (Helsingin Sanomat 12.1.2003).

Korruptio on Venäjällä kaikkiin instituutioihin pesiytynyt ilmiö. Kansainvälisen korruptioluokituksen mukaan (www.transparency.org) kaikki Pohjoismaat sijoittuivat vuonna 2001 kymmenen vähiten korruptoituneen maan joukkoon, ja Suomi oli kaikkein läpinäkyvin maa, kun Venäjä sai samassa luokituksessa 79. sijan 90 vertailun maan joukossa. Hallintokoneisto on nykyään henkilöstöltään kaksinkertainen neuvostokauteen verrattuna (Sänkiäho 2002, 9). Ulkomaiset sijoittajat pitävät Venäjää liian vaikeana kohteena korkeiden turvallisuus- ja korruptiokustannusten vuoksi. Udmurtia alueena on menestynyt muita alueita paremmin, sillä sinne on ohjautunut ulkomaisista pääomaa, ja maalla on omia kauppasuhteita noin 70 maahan. Ulkoministeri Viktor Vitkulov mainitsi pariinkin kertaan, miten suuresti udmurtialaiset arvostavat kauppa- ja teollisuussuhteita suomalaisten kanssa, mikä näkyy useina yhteisyrityksinä. Ulkomaisista sijoittajista Siemens on Udmurtiassa suurin ulkomainen toimija; sillä on 25 prosentin osuus maan teollisuusinvestoinneista.

En ole talouden enkä kauppasuhteiden asiantuntija eikä tutkimusmatkani antanut tilaisuutta perehtyä yksityiskohtaisemmin maan kaikkiin hallitsemisjärjestelmiin. Hankkimani taustatiedon ja havaintojen mukaan Udmurtiassa on kyetty organisoimaan hallintoa paremmin kuin nyky-Venäjältä yleensä raportoidaan. Alueen pitkä kokemus teollisuustoimijana, tuotannolliselle toiminnalle tarpeellisen infrastruktuurin vahvuudet kuten hyvät koulutusinstituutiot, liikenne- ja tietoliikenneyhteydet, tieteelliselle ajattelulle myönteinen ilmapiiri sekä valta-asemissa olevien henkilöiden nuoruus ja heistä välittynyt halu kehittää maataan tekivät vaikutuksen. Meille tuotiin esiin,

että maan luonnonvaroja halutaan jalostaa paikallan päällä, mikä kertoo siitä, että talous ei nojaudu raaka-aineiden rosvoamiseen, kuten niin monella muulla Venäjän alueella on laita. Nyt tavoitteeksi asetettu sosiaalipoliittisen infrastruktuurin aikaansaaminen kuvastaa modernisoimis- tahtoa.

Sosiaaliset ongelmat²⁷

Neuvostokaudella teollisuuslaitosten ja kolhoosien yhteyteen rakennettu sosiaalisen turvan järjestelmä on romahtanut tehtaiden ja maan yksityistämisen prosessissa, eikä uutta toimivaa sosiaaliturvan järjestelmää ole toistaiseksi pystytty kehittämään.²⁸ Maasta 85 prosenttia on yksityistetty, ja maatalous on joutunut suuriin ongelmiin uusien omistusjärjestelyiden vuoksi. Sosiaalinen perspektiivittömyys näkyi maaseudulla monin tavoin. Kävimme eräässä noin 500 asukkaan udmurtikylässä, jossa neuvostoaikana oli toiminut koko kylän työllistänyt kolhoosi. Sen entinen johtaja, joka on edelleen kyläneuvoston puheenjohtaja, valitti, että nuoriso lähtee maaseudulta eikä palaa takaisin. Udmurtian syvin sosiaalinen jako kulkeekin maaseudun ja kaupungin välillä ja siihen sitoutuu etninen jako: maaseutu on udmurtien, kaupunki venäläisten (myös Bartens 1994, 67). Vladimir Vladykin (1998, 250) on analysoissaan päätenyt pessimistiseen näkemykseen (maaseudun) udmurttien tilanteesta: ”– – udmurtien keskuudessa [ovat] viime aikoina yleistyneet täydellinen pettymys ihanteisiin, sosiaalinen apatia, kansallinen nihilismi, joukkomittainen alkoholismi ja itsemurhat.”

Huolestuneisuus lasten ja nuorten tilasta mai-

²⁷Kokoan tässä havaintojani sosiaalisista ongelmista sen mukaan, mitä meille esiteltiin ongelmina. Ne olivat käsitteellisesti järjestettävissä kategorioihin, jotka Adam Jamrozik ja Luisa Nocella (2000, 22–31) esittelevät: sosiaalipatologian, sosiaalisen hajaannuksen, arvokonfliktin, poikkeavuuden, leimaamisen, kriittisen teorian ja konstruktioismin tarjoamiin viitekehyksiin. Udmurtian sosiaalisten ongelmien teoreettisiin jäsenyksiin palaan yhteistyötutkimuksessa, jonka olen aloittanut Vladimir Zolotyhin kanssa.

²⁸Udmurtialaiset itse, nuoretkin henkilöt, käyttivät usein sosiaalisia oloja kuvatessaan vertailukohteena neuvostoaikaa, joka heidän katsannostaan on relevantimpi vertailukohde kuin esimerkiksi läntisen Euroopan maat. Vertailulla ei kuitenkaan viitattu sosialistisen järjestelmän ideologiseen paremmuuteen tai ilmaistu kaipausta vanhoihin aikoihin, vaan vertailu toimi olojen kuvaamisen metodina. Samalla tavalla käytän sitä tässä kirjoituksessani.

nittiin kaikissa keskusteluissa. Udmurtian hallitus pitää kaikissa pyrkimyksissään esillä nuorten tulevaisuutta, mutta instrumentit ovat vähäiset. Opettajien yhteiskunnallinen asema²⁹ on romahtanut sosialismin romahduksen myötä, ja koulupudokasongelma pistää tutkimusmatkailijan silmään: päiväsaikaan näkyi kadunkulmissa ja kauppojen edustoilla nuoria poikia ja miehiä juoppotelemassa. Laajamittainen huumekauppa on ulottanut myyntipisteensä maaseudulle pienimpiinkin kyliin. Udmurtian hallituksella on nuorisoasiain ministeriö, joka on kouluttanut n. 1 200 huumevalistajaa ensihätäin. Tapasimme kyseisiä työntekijöitä maaseudulla, ja he vaikuttivat sekä ammattitaitoisilta että työhönsä sitoutuneilta, mutta totesivat voimattomuutensa huumeongelman hallitsemisessa.

Vierailimme eräässä pienessä taajamassa kansallisen huumeiden vastustusohjelman ”Lahjoita itsellesi elämä” -projektissa. Koulutetut huumevalistajat olivat siellä koonneet 13–16-vuotiaista koululaisista vapaaehtoisia auttamaan huumeiden vastustamisessa. Saimme mahdollisuuden keskustella koululaisaktivistien kanssa. Yksi 14-vuotias poika kuvasi kylän huumeongelmaa ja sen vastustamista seuraavasti: ”Kaikille täällä on tarjottu huumeita. Täytyy vain päättää, että ei ota niitä, ja minä päätin niin ja samalla päätin, etten ota alkoholia enkä tupakkaakaan. Silti haluan auttaa ystäviäni, jotka käyttävät huumeita. Koetan vetää kerhoja ja järjestää muuta toimintaa ja luokseni kotiinkin voi tulla, vaikka käyttäisi huumeita. Olen sitä mieltä, että akateeminen näkökulma ei auta huumeiden vastustamisessa, vaan on tehtävä jotain huumeita kiinnostavampaa kavereiden kanssa. Monet tuntemani huumeiden käyttäjät sanovat, että huumeiden käyttö on kiinnostavaa kun muuta tekemistä ei ole. Olen sitä mieltä, että he ovat oikeassa. On tehtävä jotain muuta kiinnostavaa!” Hieman vanhempi vapaaehtoistyötä tekevä tyttö puolestaan sanoi, että palkan maksaminen lasten vanhemmille olisi parasta huumeiden vastaista työtä. Lähes kaikki tapaamamme asiantuntijat sadattelivat, millainen vitsaus huumeista on tullut. Ajoittain muodostui jopa vaikutelma, että alkoholi, traditionaalinen ja eniten

²⁹Konkreettisen todisteen tästä antoi Iževskin apulaispormestari, joka sanoi, että hänen palkkansa korkeana virkamiehenä on 600 \$ kuukaudessa, kun työssä käyvän väestön keskipalkka on 120 \$ ja opettajan palkka 100 \$.

käytetty päihde, jää huolenaiheena taustalle. Otin keskusteluissa esiin, että Suomessakin huumeongelma on kasvanut, mutta yhrä huolestuttavaa on, että nuoriso juo alkoholia suomalaisen perinteisen juomatavan mukaisesti.

Nuorisoasiain ministeriössä meille esiteltiin kansallisia ohjelmia, joiden avulla pyritään rakentamaan nuorisotoimen organisaatiota. Keskusteluissa oli alarakenteena tietoisuus siitä, että neuvostokauden pioneeri- ja komsomoljärjestöjen tilalle pitäisi kehittää uusia organisaatioita ja että niitä on vaikea luoda nykytilanteessa. Ongelmalliseksi tilanteeksi nuorten elämässä ilmaistiin työmarkkinoille siirtyminen, joka on 1990-luvulla vaikeutunut, ja valtio onkin organisoinut nuorille tarkoitettun työnvälityksen. Huolenaiheena oli myös, että nuoret asiantuntijat hakeutuvat pois Udmurtiasta. Kun kysyin, mitä pidetään työssä ongelmallisimpana, ministeri Andrei Lesžinski vastasi, että heiltä puuttuu analyyseja nuorison tarpeista ja toiveista sekä välineitä, joilla voisi arvioida ministeriön ohjelmien tehokkuutta. Nuorisoasiain ministeriön dynaamisuuutta kuvannee se, että sillä on jatkuvaa tiedonvaihtoa saksalaisten ja suomalaisten asiantuntijoiden kanssa ja asiantuntijavaihtoa New Yorkin ja Napolin³⁰ kaupunkien kanssa.

Projektiin sitoutuneen Zavjalovon alueen³¹ johtaja Galina Batalova korosti monissa muissa-

³⁰Sosiaalipoliittisen tutkimusmatkailijan maailma voi toisinaan olla yllättävän pieni: vierailin runsas vuosi sitten Napolin kaupungin nuorisotoimen johtajan luona, joka on udmurtialaisten yhteistyökumppani.

³¹Alue sijaitsee Iževskin kaupungin kupeessa, ja siellä asuu paljon pääkaupungissa työskentelevää, maaseudulta muuttanutta väestöä. Galina Batalova esiteltiin meille alueen asukkaiden suurta luottamusta nauttivana henkilönä, sillä hänet on kolme kertaa valittu vaaleilla korkeaan asemaansa. Hänen vahvuudekseen mainittiin sosiaalisten asioiden edistäminen, ja se myös näkyi hänen alueellaan, jossa ongelmia on paljon ja ne ovat vaikeita. Hän mainitsi ongelmiksi huonon palkkatason, tuloerot, työttömyysturvan heikon tason ja pitkäaikaistyöttömyyden, päihdeongelmat, aidsin, tapariskollisuuden, etnisen ristiriidan, vanhojen ihmisten yksinäisyyden sekä perheiden kasvatusvastuun heikentymisen, erityisesti miesten heikon sitoutuneisuuden perheeseen ja lapsiin. Hän myös kertoi, että alueella suunnitellaan erityisen isen koulutusohjelman aloittamista, sillä naiset joutuvat nykytilanteessa kantamaan kohtuuttoman suuren taakan perheestä sekä sen elatuksesta ja huoltamisesta. Galina Batalova tarjosi meille ikimuistoisen sunnuntailounaan alueensa edustushuvilalla, jonka kuistilta avautui näkymä pienelle järvelle ja sen pajujen reunustamille rannoille sekä niiltä kohoavilla kukkuloille. Ruokalistalla oli mm. paikallista herkkua, keitettyä jättisimpua.

kin keskusteluissa esiin tuotua perhevastuiden epätasaista jakautumista: miehet eivät ole kiinnostuneita lapsistaan eivätkä osallistu kasvatukseen ja kodinhoitoon, vaan ne jäävät naisten yksin kannettavaksi taakaksi. Udmurtiaan on perustettu naisjärjestöjä, jotka koettavat tukea naisia ja lisätä miesten tietoisuutta merkityksestään lasten kasvattajina. Naisten kuorman kasvaminen liian suureksi on johtanut hylättyjen lasten määrän kasvuun. Sosiaaliministeriön asiantuntijat (jotka olivat naisia kuten myös ministeri S. Andrejeva) toivoivat perhevastuiden jakautumisesta paitsi kokemusten vaihtoa myös vertailevaa tutkimusta tämän hankkeen aikana. Ministeriössä mainittiin myös naisiin ja lapsiin kohdistuva väkivalta uutena vaativana ongelmana.

Kiinnostavimpiin vierailukohteisiin kuului kansalaisjärjestön Iževskiin perustama naisille tarkoitettu kriisikeskus, jossa toimivat palveleva puhelin, avopalvelukeskus ja pieni (viiden huoneen) turvakoti. Kyseisessä kohteessa tulivat vaikuttavasti esiin naisten asemaan sekä miesten ja naisten suhteeseen liittyvät ongelmat. Keskuksen johtaja (nainen) toi esiin, että Venäjällä lakkautettiin vuonna 1997 aikaisemmat perhelait ja että tällä hetkellä ei ole voimassa naisiin ja lapsiin kohdistuvasta väkivallasta rankaisevaa lainsäädäntöä. Hän mainitsi, että tuomarit eivät mielellään ota istunnon asialistalle naisten kanteita kokemastaan väkivallasta ja että miliisit ovat aina miesten puolella. Vaikutelmaksi muodostui, että venäläisessä kulttuurissa – kuten muuallakin – vaiettu ongelma on tullut niin näkyväksi, että sitä ei voida enää sivuuttaa.

Naisiin ja lapsiin kohdistuvan fyysisen väkivallan ohella vaikea ongelma on miesten harjoittama naisten taloudellinen alistaminen, joka ilmeisesti tulkittiin muuttuneiden yhteiskunnallisten olosuhteiden ongelmaksi. Kriisikeskuksen johtaja mainitsi, että miehet eivät välttämättä ole väkivaltaisia, vaan kiusaavat naisia kohtuuttomilla vaatimuksillaan, ja yhden turvakotiin tulevan ryhmän muodostavatkin naiset, jotka tulevat vain saadakseen nukkuu muutamana yönä. Toinen ryhmä on naiset, jotka tulevat turvakotiin osoittaakseen miehelleen parisuhteessa vallitsevan kriisin. Havaitsin, että naisten kriisikeskuksen johtaja ja WHO:n Terve kaupunki -ohjelman johtaja³² olivat ainoat henkilöt, jotka pystyivät mainitsemaan sanan ”seksi” luontevasti ja käymään sitä koskevaa keskustelua asiallisissa sävyissä. Monessa yhteydessä puhuttiin aidsista, mutta kun kysyin, onko kehitetty

turvaseksiohjelmiä, keskustelu lopetettiin häveliäästi siihen.³³ – Naisten kriisikeskuksen johtaja toivoi konkreettisia yhteistyöyhteyksiä suomalaisten ja brittiläisten kansalaisjärjestöjen kanssa, jotka työskentelevät naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan kysymysten parissa.

Perhevastuiden sekä lasten ja nuorten ongelmien ohella sosiaalialan toimijat mainitsivat polttaviin ongelmiin kuuluvaksi vammaisten aseman (myös Mikrukova 2001). Iževskin kaupungin apulaispormestari piti vammaisten asemaa häpeällisenä ja vaikeasti ratkaistavana kysymyksenä, mutta siitä huolimatta asialistansa ykkösasiana. Hän mainitsi kaksinaismoraalin, jota esiintyy vammaisten asemaan liittyvissä kysymyksissä: valtio (federaatio) on säätänyt lakeja, mutta ei ole osoittanut resursseja niiden tueksi. Kaupungilla on ollut vammaisia työllistäviä yrityksiä tukeva ohjelma, mutta se on jouduttu lopettamaan väärinkäytösten vuoksi. Vammaisuus on yksiselitteisesti köyhyyteen ja sosiaaliseen turvattomuuteen suistava seikka, ja apulaispormestari sanoi, että vain vahvat kansalaisjärjestöt voisivat ajaa vammaisten asemaa. Monet muutkin julkiset toimijat toivat esiin, että sosiaalipoliittisille ohjelmille löytyisi yritysten sponsorirahaa, jos niitä suunnittelisivat ja toteuttaisivat kansalaisjärjestöt. Vaikutelmaksi jäi, että maasta puuttuu kansalaisjärjestön johtamiseen liittyvää osaamista.

Kokoavia vaikutelmia

Olojen vakiintumattomuus ja yhteiskunnallisessa ilmapiirissä läsnä oleva varautuneisuus ja pelko tulivat esiin monissa pienissä yksityiskohdissa. Ristikkoikkunat alemmissa kerroksissa ja turvamiehet lähikaupassa kielivät koetusta uhkasta.

³²WHO:n Terve kaupunki -ohjelman johtaja Natalia Rezenova mainitsi, että projektiin kuulunut turvaseksikoulutus oli pitänyt lopettaa lasten ja nuorten vanhempien vastustuksen vuoksi. Terveys on muilta osin helppo aihe, ja ohjelmassa oli toteutettu onnistuneita terveyskasvatuspaketteja yhdessä opettajien kanssa. Jotenkin alistuneesti Rezenova totesi, että heillä ei ole sellaista käsitettä kuin turvaseksi.

³³UNFPA:n asiantuntijatehtävissä olen törmännyt jopa sellaiseen paradoksiin, että aidsin vastustamiseksi pitäisi laatia asiantuntijasuosituksia, joissa ei saisi mainita seksuaalisuutta ja seksiä! YK:n eräissä jäsenmaissa ei saa virallisissa yhteyksissä mainita seksiä, ja niiden joukossa on maita, joissa hiv/aids on suurimpia kansanterveydellisiä ongelmia.

Vierailimme rikkaiden ihmisten kesähuvila-alueella, jossa päivystivät aseelliset turvamiehet, mitä pohjoismainen ihminen ei koe turvallisuudeksi. Kidnappaukset ja poliittiset murhat kuuluvat nyky-Venäjään, ja niitä molempia tapahtui ollessani Udmurtiassa, vaikkakaan ei siellä, vaan naapuritasavallassa. EU:n Tempus-hankettamme varten tehty tarveanalyysi osoitti, että lähes 60 prosenttia ihmisistä kokee turvattomuutta (Payne 2001). Poliisijärjestelmä tiedetään ammattitaidottomaksi ja korruptoituneeksi.

Etniset ristiriidat tihentyivät 1990-luvun lopulla. Venäjällä toteutettiin lokakuussa 2002 väestönlaskenta (jonka uutisointi lännessä jäi Moskovan panttivankitragedian varjoon), ja siinä ei tällä kertaa kysytty lainkaan äidinkieltä, vaan ensisijaisesti venäjän kielen taitoa ja sen jälkeen muiden kielten taitoa. Sensitiivinen havainnoitsija huomaa, että etnisuus on vaikeasti käsiteltävä kysymys, josta puhumista kartellaan. Vaikka udmurtin kielellä on valtionyliopistossa oma osastonsa ja sillä korkeatasoinen tutkimus, valtakieli on venäjä ja etnisiltä vähemmistöiltä odotetaan sen taitoa. Udmurtiksi ilmestyy lehtiä ja sillä lähetetään joitakin radio- ja televisio-ohjelmia. Iževskissa on myös udmurtin kieleen ja kulttuuriin erikoistunut humanistinen lukio, jossa opetetaan suomea ja viroakin. Suomalais-ugrilaisten tasavaltojen (Komi, Mari, Mordva, Udmurtia) venäjänkielinen enemmistö ei yleensä ole yrittänytkään opetella alkuperäisväestön kieltä (Laakso 1999, 53). Tämä myös näkyi: kukaan venäläisistä yliopistoihmisistä ei puhunut udmurttia, mutta kaikki tapaamamme udmurtit myös maaseudulla puhuivat venäjää. Ehkä ei ollut aivan sattumaa, että vierailun aikataulu kiristyi juuri siinä kohdassa, kun ohjelmassa olisi ollut tutustuminen udmurttikulttuurin museoon ja kieleen.

Verotus näyttää olevan Venäjällä affektiivinen asia, ja sen puheeksi ottaminen aiheutti muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kiusaantuneen tunnelman. Neuvostoliitossahan ei ollut verotusjärjestelmää länsimaissa ymmärrettävässä mielessä, ja tulovero oli muodollinen, koska tuotantolaitokset ohjasivat voittonsa valtiolle. Kollegoiden tuntui olevan vaikea ymmärtää verotuksen ja hyvinvointijärjestelmän suhdetta. Verokielteisyys ja valtion vastaisuus on suurta, ja oloissa, joissa keskusvalta riistää alueita, myös ymmärrettävää. Vaikutelmaksi muodostui, että heiltä puuttuu käsitteellisiä välineitä ymmärtää julkista valtaa ja sen toimintaa uudessa tilanteessa, joka on erilainen

kuin neuvostokaudella, jolloin ”julkinen valta” näkyi puoluevirkaillajakuntana sekä työpaikka- ja alue-neuvostoina. Nyt sitä järjestelmää ei ole, eikä uusia hallinnoimisen instituutioita ole vielä saatu toimimaan. Nykyoloissa on vaikea puhua hallinnon poliittisesta kontrollista, kun sekä politiikka että hallinto ovat hataralla pohjalla. Paikallishallinnon ja keskusvallan suhde on yksisuuntaista määräysvaltaa, johon ei liity alueiden resursointia. Kansallisvarallisuuden aikaisempaa huomattavasti voimakkaampi ohjautuminen alueen ulkopuolelle mainittiin keskeiseksi eroksi sosialismin kauden verrattuna.

Maaseudulla on paikoin ajautettu elämään kokonaan rahatalouden ulkopuolella omavaraisuustaloudessa, mihin vanhemmat ihmiset näyttivät sopeutuneen, kun nuoriso puolestaan pyrkii kaikkiin mahdollisiin tavoin pois maaseudulta. Maaseudun jääminen sosiaalisen dynamiikan ulkopuolelle tarkoittaa myös udmurttien alkuperäiskulttuurin katoamista, johon tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota (Vladykin 1998). Iževskissa näkyi, että maaseudun omavaraisuus on ulottunut kaupunkiinkin, sillä vilkkaassa keskustassa ei ollut epätavallista nähdä kerrostalojen piholla kanoja ja vuohia, ja suurten betoniblokkien parvekkeilla oli säännönmukaisesti kotipuutarha.

Minulla ei ole asiantuntemusta arvioida ympäristön tilaa. Kirjallisuudesta olen löytänyt havainnot, joiden mukaan Venäjän ympäristön tila on paikoin katastrofaalinen ja ympäristötietoisuus on heikkoa. Udmurtiassa käydyissä keskusteluissa kyllä sivuttiin ohjusteollisuuden jättämiä ympäristöhaittoja. Ympäristöasioita julkisuudessa kriittisesti käsittelevät henkilöt ovat nyky-Venäjän yksi suuri toisinajattelevien ryhmä, joka joutuu ankariinkin rangaistustoimenpiteiden kohteeksi.

Matkani aikana näin käsittämättömän suurta aineellista rikkautta ja pohjoismaiselle ihmiselle sietämätöntä katukurjuutta. Skandinaviasta tulevan ihmisen on vaikea olla paternalistisessa ja patriarkalisessa ilmapiirissä, joka läpäisee (lähes) kaiken. Niin miehet kuin naisetkin jäsentävät maailmaa patriarkalisesti. Välillä tulee tunne, voiko näin suuren kulttuurieron yli löytää keskusteluyhteyttä lainkaan. Asian toinen puoli on venäläisten ja udmurttien kirjallinen ja taiteisiin sitoutuva korkea sivistystaso, jollaista skandinaavisissa älykköpiireissä harvoin tapaa yhtä hurmaavana henkevytenä.

Loppupäätelmä

Hätkähdyttävintä ensimmäisessä Udmurtian matkakokemuksessani on, että en osaa muotoilla näkemääni suhteessa mihinkään aikaisempaan. Onko se, mitä siellä näin, jotain sellaista, minkä olemme täällä Skandinaviassa jo ohittaneet, vai

jotain sellaista, mitä täällä ei ole koskaan ollutkaan? Mikä nyky-Udmurtian yhteiskunnassa on suomalais-ugrialaista, mikä neuvostoliittolaista perimää? Ehkä saan siitä paremmin selvää, kun seuraavassa raportissani osat vaihtuvat: silloin minä en mene Udmurtiaan, vaan kollegat sieltä tulevat Suomeen.

KIRJALLISUUS

- BARTENS, RAIIJA: Udmurtialaisesta taidelyriikasta. S. 9–16. Teoksessa: Suuren Guslin kaiku. Udmurtialaista taidelyriikkaa. Valikoinut ja suomentanut Raija Bartens. Castrenianumin toimitteita 48. Helsinki: Castrenianumin laitokset ja Suomalais-Ugri-lainen Seura, 1995
- BARTENS, RAIIJA (valikoinut ja suomentanut): Joutsenet Jumalan kasvoilla. Udmurtialaista kansanrunoutta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1994
- BORISOVA, A. M.: To warm a soul up. The Far Northern Region. Diamon Capital. P. 24. In: IFSW European Seminar, Book of Abstracts. Helsinki: IFSW, 1999
- DOMOKOS, PÉTER: Itäisten suomalais-ugrialaisten kansojen kirjallisuudesta. Suomentanut Tuomo Lahdelma. Porvoo: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1983
- HAKAMIES, PEKKA (toim.): Ison karhun jälkeläiset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998
- HONKO, LAURI & TIMONEN, SENNI & BRANCH, MICHAEL & BOSLEY, KEITH: The Great Bear. A Thematic Anthology of Oral Poetry in the Finno-Ugrian Languages. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 533. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1993
- JAMROZIK, ADAM & NOCELLA, LUISA: The Sociology of Social Problems. Theoretical Perspectives and Methods of Intervention. Cambridge, New York, Oakleigh, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press, 2000
- JANHUNEN, JUHA (toim.): Etäasukukielet. Näytteitä urallilaisista kielistä IV. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1985
- KEL'MAKOV, VALENTIN & HÄNNIKÄINEN, SARA: Udmurtin kielioppia ja harjoituksia. Apuneuvoja suomalais-ugrialaisten kielten opintoja varten XIV. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura, 1999
- KIVINEN, MARKKU: Sosiologia ja Venäjä. Hämeenlinna: Tammi, 1998
- KORHONEN, MIKKO & SUHONEN, SEPPO & VIRTARANTA, PERTTI: Sata vuotta suomen sukua tutkimassa. 100-vuotias Suomalais-Ugri-lainen Seura. Espoo: Weilin + Göös, 1983
- LAAKSO, JOHANNA: Karhunkieli. Pyyhkäisyjä suomalais-ugrialaisten kielten tutkimukseen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999
- LALLUKKA, SEPPO: Volgalais-permiläiset kansat ja venäläistymisen ongelma. S. 85–98. Teoksessa: Hakamies, Pekka (toim.): Ison karhun jälkeläiset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998
- LOTMAN, MIHAIL: Vene intelligents ja vabadus. Intelligentliku diskursuse analüüsiks. (Vene keelest tõlkinud Kajar Pruul.) Akadeemia, Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus 13 (2001): 2, 211–258
- MELIN, HARRI & BLOM, RAIMO: Toisenlainen Venäjä. Yhteiskuntapolitiikka 67 (2002): 6, 595–599
- MIKRUKOVA, SVETLANA: The idea of independency of handicapped children and in way to realize it. P. 101. In: Visions from around the World. 3rd International Conference on Social Work in Health and Mental Health. Abstracts. Tampere 2001
- NELI UDMURDITARI. Alla Kuznetsova, Ljudmila Kutjanova, Galina Romanova, Tatjana Tsernova. Tõlkijad Ellen Niit, Valeeria Villandi & Arvo Valton. Tallinn: Kirjastus Virgela, 2002
- PAYNE, MALCOLM: A Centre for Social Policy at the Udmurt State University. Tempus Project Proposal. Manchester: The Manchester Metropolitan University, 2001. (Unpublished; attachment at the Tempus application form for a Joint European Project)
- PÖLLU, KALJO: Kaksikümmend soome-ugri uurimisreis. Twenty Expeditions to the Finno-Ugrians. Eesti Kunstiakadeemia, Estonian Academy of Arts. Tallinn: Olion, 1999
- RAUHALA, PIRKKO-LIISA: Havaintoja Suomen ja Viron sillalta. Yhteiskuntapolitiikka 67 (2002): 5, 430–444
- RAUHALA, PIRKKO-LIISA: Viron etnisistä suhteista. (Kirjaesittely, ilmestyy)
- SIKALA, ANNA-LEENA: Etninen uskonto ja identiteetti: udmurttien uhrijuhlat traditiona. S. 194–216. Teoksessa: Hakamies, Pekka (toim.): Ison karhun jälkeläiset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998
- SUUREN GUSLIN KAIKU. Udmurttilaista taidelyriikkaa. Valikoinut ja suomentanut Raija Bartens. Castrenianumin toimitteita 48. Helsinki: Castrenianumin laitokset ja Suomalais-Ugri-lainen Seura, 1995
- SÄNKIAHO, RISTO: Toimiiko Venäjällä järjestelmä? Tieteessä tapahtuu 20 (2002): 2, 3–17
- UDMURTIJA. Moskva: Planeta, 1990. (Valokuvateos, teksti venäjäksi)
- VIHALEMM, PEETER (ed.): Baltic Media in Transition. Tartu: Tartu University Press, 2002
- VLADYKIN, VLADIMIR: Nice to meet you. We are the Udmurts. Iževsk: Jukom, 1996. (Teksti udmurtiksi, venäjäksi ja englanniksi)
- VLADYKIN, VLADIMIR: Udmurttien perinteinen maail-

mankatsomus: alkuperä ja kehitys. S. 233–252. Teoksessa: Hakamies, Pekka (toim.): Ison karhun jälkeläiset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998

VLADYKINA, TATJANA: Kalendaarilaulut udmurttien perinnekulttuurissa. S. 217–232. Teoksessa: Hakamies, Pekka (toim.): Ison karhun jälkeläiset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998.

Liite. Sosiaalipolitiikan tutkimuskeskuksen perustaminen Udmurtian valtionyliopistoon 2002–2004

European Commission Directorate-General XXII – Education, Training and Youth. Tempus Joint European Project. Institution Building in the Udmurt Republic, through increasing the effectiveness and efficiency of social policy institutions through the courses and consultancy offered by a new Centre for Social Policy at the Udmurt State University. Consortium: The Manchester Metropolitan University, the Helsinki University and the Udmurt State University. Tempus funding 406.800 €.

Helsingin yliopisto toteuttaa vuosina 2002–2005 Manchester Metropolitan -yliopiston ja Udmurtian valtionyliopiston kanssa hankkeen, jossa perustetaan Venäjän federaatioon kuuluvan Udmurtian pääkaupungissa Iževskissa sijaitsevaan yliopistoon sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimus- ja kehittämislaitos. Hanketta rahoittaa Euroopan unionin komissio Tempus-ohjelmasta ja sitä johti alussa professori Malcolm Payne Manchester Metropolitan -yliopistosta ja hänen siirtyttyään toiseen tehtävään johtajaksi tuli tri Rob Hulme. Projektin koordinaattori on tri Antony Sargeant. Helsingin yliopiston vastuuhenkilönä on dosentti Pirkko-Liisa Rauhala. Udmurtian valtionyliopistossa hankkeesta vastaa historian ja politiikan tutkimuksen tiedekunnan dekaani Mihail Malyšev.

Projekti on virinnyt kiinnostuksesta ja tavoitteesta vahvistaa kansalaisyhteiskunnan rakenteita ja sosiaalipolitiikan edellytyksiä Udmurtian tasavallassa. EU-rahoitushakemuksen perusteluksi on vuonna 2000 laadittu tarveanalyysi, jonka tekemiseen on osallistunut

Udmurtian valtion johtoa (presidentti, pääministeri, muita ministereitä ja kansliapäälliköitä), aluehallinnon johtajia sekä Udmurtian valtionyliopiston asiantuntijoita. Tarveanalyysin koostamisessa on avustanut tri David Roberts (Head of Academic Promotion of the Manchester Metropolitan University). Projektin perusideana on kouluttaa udmurtialaisia yhteistyökumppaneita Manchesterissa ja Helsingissä, jotta he voivat puolestaan järjestää jatko- ja täydennyskoulutusta perustettavassa instituutissa sosiaalialan kentällä jo toimivalle henkilöstölle sekä vahvistaa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön opetusta Udmurtian valtionyliopiston perusopetuksessa. Sosiaalipolitiikka ja sosiaalityön ovat uusia aineita venäläisessä tiedejärjestelmässä. Kolmivuotisessa projektissa on kolme pääteema-alueita: modernin sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön yleiset käsitteelliset ja käytännölliset lähtökohdat ja sisällöt, lasten ja nuorten sosiaalinen tila ja hyvinvointi sekä etnisten ryhmien väliset suhteet ja etnisyyteen perustuvat sosiaalipolittiset tarpeet. Projektin tarkoituksena on monenkeskisessä yhteistyössä muodostaa udmurtialais-brittiläis-suomalainen sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön asiantuntijaverkosto, jossa toteutetaan myös vertailevaa tutkimusta.

Udmurtian valtionyliopistosta hankkeeseen osallistuu neljä tiedekuntaa: Faculty of History and Politics, Faculty of Social Work, Faculty of Psychology and Pedagogy ja Faculty of Modern Languages for Specific Purposes. Udmurtiassa hankkeeseen ovat sitoutuneet myös valtion johto useiden ministeriöiden kautta, Zavjalovon lääni, Iževskin kaupunki ja kolme lasten ja nuorten asioihin keskittyvää kansalaisjärjestöä.

TIIVISTELMÄ

Pirkko-Liisa Raubala: Tehtävä Udmurtiassa

Venäjän federaatioon kuuluva 1,6 miljoonan asukkaan Udmurtian tasavalta Uralin lounaisella alueella oli Neuvostoliiton aikana aseellisuuden suljettu keskus. Luonnonvaroiltaan rikkaalle alueelle ovat 1990-luvulla päässeet uudestaan matkaamaan suomalais-ugrilaisiin kieliin kuuluvaa udmurtin kieltä ja kulttuuria tutkivat kieli- ja kansatieteilijät. Euroopan muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa on virinnyt yleiseurooppalainen kiinnostus Venäjän alueen sosiaalisiin rakenteisiin ja kansalaisyhteiskuntakeskustelujen kehittämiseen. Tässä katsauksessa tarkastelen Udmurtian yhteiskuntapoliittisia haasteita alueelle vuonna 2002 tekemäni tutkimusmatkan aikana koottujen havaintojen perusteella. Suhteutan havaintojani Ud-

murtian alueen lähihistorian tekijöihin sekä nykyisen modernisaatiokehityksen erityispiirteisiin. Sosiaalipolitiikan kehittämisen näkökulmasta Udmurtian yhteiskunnan rakenteellisia ongelmia ovat neuvostojärjestelmän myötä romahtaneen sosiaaliturvajärjestelmän puute, syventyneet alueelliset erot maaseudun ja kaupungin välillä sekä työmarkkinasuhteiden uudelleen järjestely. Silmiinpistäviä sosiaalisia ongelmia ovat lasten ja nuorten hyvinvoinnin vajeet, köyhyys, väkivalta ja huumeet. Kirjoitus on ensimmäinen raportti suomalaiselle yleisölle EU-tempushankkeesta, jossa Udmurtian valtionyliopisto yhteistyössä Manchesterin Metropolitan-yliopiston ja Helsingin yliopiston kanssa perustaa sosiaalipolitiikan tutkimuslaitoksen Udmurtian valtionyliopistoon.